

УДК 159.9.072.2(477.7)

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. КРОЙЦА У ЛЬВІВСЬКО-ВАРШАВСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ШКОЛІ

Галина Михальчишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua*

Проаналізовано експериментальну діяльність професора психології Львівсько-Варшавської школи Мечислава Кройца, розглянуто його внесок у методологію психологічного дослідження.

Ключові слова: Львівсько-Варшавська філософська школа, експеримент, експериментальна психологія.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на теренах Галичини існувала Львівсько-Варшавська філософська школа. У її стінах виникла й інтенсивно розвивалася експериментальна психологія. Серед відомих психологів-дослідників цієї школи – Мечислав Кройц (1893-1971).

Зазначимо, що навчався він на філософському факультеті Львівського університету імені Яна Казимира, студіював філософські науки під керівництвом таких професорів, як К. Твардовський, М. Вантерберг.

У 1914 році М. Кройц блискуче склав державні іспити з філософії й педагогіки для кандидатів у вчителі середніх шкіл, а в 1924 році здобув ступінь доктора філософії, захистивши дисертацію “Про складності прагнень” [1]. З осені 1925 по березень 1926 року він перебував за кордоном – в інститутах Берліна, Лейпцига, Франкфурта-на-Майні, Гамбурга й Парижа.

Згодом, працюючи вчителем у гімназіях м. Львова, Мечислав Кройц розпочав викладацьку й дослідницьку діяльність у Львівському університеті. На психологічному відділенні філософського факультету він читав теоретичний курс психології, проводив заняття з експериментальної психології.

У 1928 році М. Кройц як доцент Львівського університету спочатку обіймав посаду заступника професора кафедри психології, а згодом (після К. Твардовського) виконував обов’язки керівника психологічного інституту.

Як керівник інституту, як науковець, як викладач експериментальної психології, Мечислав Кройц у своїй діяльності дотримувався принципу наукової стислості, чіткості, виваженості, глибини в психологічному дослідженні, виступав проти поширення поверховості в проведенні експериментів, легковажності в інтерпретації результатів.

Експериментальну діяльність учений проводив шляхом закладання методологічної бази в техніку психологічного експерименту.

Найголовніший його науковий доробок – “*Zmienność rezultatów testów*” (“Змінність результатів тестувань”) (1927) [2]. Перша частина цієї праці для М. Кройца була габілітаційною. У ній він розглядає проблему змінності результатів, зазначає, що коли такий факт фіксується в психологічному дослідженні, то застосована методика дослідження не має наукової цінності. У другій частині праці автор аналізує зміни результатів тестів. Коли дослідник констатує зміну результатів тестувань, то, пише вчений, така зміна спричинена диспозицією, установкою досліджуваного або ж зумовлена його досвідом.

М. Кройц пропонував провести реформу тестового методу й у психологічному дослідженні брати до уваги оптимальні результати, які вважав тісно пов'язаними з максимальними результатами експериментальних замірів. Учений стверджував, що максимальний результат – це такий результат, якого досліджуваний (при найбільших стараннях і за найсприятливіших умов) не може перевищити. Психолог-експериментатор до того ж наголошував: максимальний результат дослідження не обов'язково має бути найліпшим результатом, якого вдалось досягти в певній серії тестів.

Пропонований М. Кройцем підхід до методу тестування має і плюси, і мінуси. Недоліком його методологічних досліджень є проблема практичного застосування підходу, оскільки виникає питання про підстави об'єктивного ствердження, що отриманий результат експериментування – максимальний результат у досліджуваної особи.

Для вирішення цієї проблеми Мечислав Кройц пропонував проводити експерименти так довго, щоб експериментатор і досліджуваний погодились: ліпшого результату вже не можна досягти; ліпший (максимальний) або хоча б дуже наближений до максимального результат зафіксувався вдруге. На думку вченого, ці дві пропозиції допоможуть психологові у визначенні максимального результату дослідження. На жаль, вважаємо, це не є достатньою умовою для цілкового розв'язання такої проблеми.

Безперечно, методологічні дослідження М. Кройца мають важливе значення для психології. Зокрема особливої уваги заслуговує спроба вченого знайти й класифікувати умови психологічного дослідження, що впливають на зміну результатів тестувань.

Спираючись на власні дослідження, наукові пошуки психологів, учений працював над питанням створення картини психологічного розвитку людини від моменту її народження до 21-го року життя. І описав цей процес у праці “*Rozwój psychiczny młodzieży*” (“Психічний розвиток молоді”) [3]. Психічний розвиток дитини він пояснював через розкриття внутрішніх зв'язків між окремими психічними змінами. Вважав, що психічний розвиток не є безсистемним нагромадженням змін, що одна зміна зумовлює іншу, у розвитку людини все взаємозумовлене і взаємозв'язане.

М. Кройц працював над проблемою узагальнення, систематизації знань у психології. Він виділив чотири великі напрями сучасних йому психологічних по-

глядів та досліджень [4]: 1) давня психологія; 2) психологія цілісності; 3) глибинна психологія; 4) об'єктивна психологія.

Учений також класифікував методи психологічних досліджень, згідно з рівнем психологічного пізнання поділив їх так [5]: 1) інтроспективні й предметні методи; 2) методи, що досліджують ті явища, які виникли спонтанно, і ті, які створені штучно.

М. Кройц зробив спробу систематичної класифікації нюхових і слухових відчуттів [6].

Психолог активно вивчав вольові процеси людини [7], досліджував механізми довільних рухів. Причину таких рухів, на його думку, не можна вбачати у фізичних чи фізіологічних умовах, адже буває так, що серед визначених умов нічого не змінилося, а довільний рух виникає. Отже, причина довільних рухів – у психічних явищах, які відбувалися в попередній момент (до руху).

Цей психічний стан М. Кройц назвав актом волі й виділив у ньому такий складовий елемент, як імпульс. Психолог вважав, що імпульс – це певне уявлення, яке має фізіологічну енергію й збуджує нервову систему у відповідних зонах кори головного мозку. Учений акцентував на його доповнювальній функції в довільному русі. Крім імпульсів, що викликають довільні рухи, існують ще інші чинники – гальмівні процеси. Вони здатні затримати рухи, що розпочалися під дією імпульсів, або взагалі, незважаючи на імпульси, не допустити виникнення довільних рухів. Волю вчений розглядав як процес гальмування імпульсу. Щоб якесь уявлення стало імпульсом руху, зазначав М. Кройц, необхідно, щоб спочатку відбувся процес мотивації. Суть процесу мотивації – в утворенні певних поєднань між сенсорними й моторними осередками кори головного мозку та нагромадженні певної кількості енергії в цих місцях. Мотиви, на думку вченого, можуть бути безпосередніми або посередніми. Безпосередні – передусім рішення на підставі минулого життєвого досвіду, з минулої діяльності. Посередні – психічні явища різного виду. Учений стверджував, що завдяки дії мотивів у людини утворюються різні фізіологічні структури, наприклад, схильність і навички. Психолог наголошував на тому, що часто дії людини, які вважались довільними, були випереджені певними актами волі.

Мечислав Кройц також вивчав метод експериментальної інтроспекції, результати описав у праці “Technika metody introspekcujnej” (“Техніка інтроспекційного методу”) [8]. Матеріал дослідження він подав за розділами: помилки спонтанних свідчень, неможливість використання спонтанних свідчень, техніка інтроспекції, вступні експерименти, зауваження до вступних експериментів, головні експерименти, опрацювання експериментів, позитивний і негативний бік пропонованої методики. У праці йдеться про експериментальну інтроспекцію як метод психологічного дослідження. Цей метод, як вважає автор, полягає в тому, що психолог створює певну експериментальну ситуацію, яка спричиняє виникненню певних психічних явищ у досліджуваного, який після експерименту дає спонтанні відповіді – самозвіти. Автор акцентує на недоліках спонтанних відповідей, що є некеровані, неконтрольовані жодними діями експериментатора. Він пропонує свій

підхід для подолання цього явища, суть якого – у проведенні попередніх експериментів, у яких аналізуються спонтанні відповіді досліджуваних. На підставі цього матеріалу психолог–експериментатор створює ряд запитань (анкету), які задаватимуться досліджуваним у головному експерименті. Головний експеримент, запропонований М. Кройцом, охоплює і спонтанні висловлювання (реакції на вплив дослідника), й опитування анкетуванням. Відповіді досліджуваних, вважав учений, слід порівнювати, класифікувати й зводити у таблиці. Зауважимо, що застосування методу М. Кройца в психологічних дослідженнях дало змогу отримати ліпші результати порівняно з дослідженнями методом спонтанних відповідей.

Враховуючи великий науковий доробок вченого, Рада професорів гуманітарного факультету Львівського університету (після розгляду наукового реферату про діяльність Мечислава Кройца, підготовленого професорами К. Айдукевичем, Р. Інгарден, Б. Суходольським) вирішила звернутись до Міністерства освіти з проханням про номінацію його на посаду професора. У 1934 році він став професором надзвичайним.

Зазначимо, що цікаві дослідження М. Кройца залишили помітний слід у розвитку різноманітних галузей психології. Експериментальна психологія завдячує йому новими дослідженнями в педагогічній психології, психології психічних процесів і станів зокрема, створенням і застосуванням нових методів психологічних досліджень.

Як популяризатор науки психології, як викладач Львівського університету, як психолог-дослідник, професор Мечислав Кройц виховав цілу плеяду учнів, якот: А. Бардецький, С. Томашевський, А. Левицький, Л. Витчак, Л. Аполчинова, А. Кваль.

Сьогодні на заняттях з експериментальної психології у Львівському національному університеті імені Івана Франка студенти-психологи вивчають експериментальну діяльність психологів Львівсько-Варшавської школи, зокрема Мечислава Кройца. Наприклад, практичні заняття з планування психологічного дослідження охоплюють ретроспективно-творчий аналіз праць професора про змінність результатів тестів і техніку експериментальної інтроспекції, а заняття з вивчення психологічного інтерв'ю – завдання спроектувати інтерв'ю для “бесіди” з професором М. Кройцем, що охоплює визначення предмета опитування, формулювання дослідницьких завдань, вибір різновиду інтерв'ю, формулювання сукупності запитань, виділення категорій для аналізу інформації, підготовку способу опрацювання даних. Таким чином налагоджується невидимий, але доцільний зв'язок між дослідженнями минулого століття (етапу зародження експериментальної психології України) і бурхливою експериментальною діяльністю в сучасній психології.

1. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Spis wykładów w roku akademickim 1939/40. Lwów, 1939. S. 44–45.
2. Kreutz M. Zmienność rezultatów testów. Lwów, 1933. S. 1–207.
3. Kreutz M. Rozwój psychiczny młodzieży. Lwów, 1933. S. 1–75.
4. Kreutz M. Nowe kierunki psychologii./ Encyklopedia wychowawcza. Lwów, 1933. S. 1–48.
5. Kreutz M. Podstawy psychologii. Lwów, 1934. S. 34.
6. Kreutz M. O podobieństwie wrażeń / Księga pamiątkowa Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Lwów, 1935. S. 314–348.
7. Kreutz M. Zarys ramowej teorii woli. Kwartalnik Psychologiczny. T. VI. Lwów, 1935. S. 315–350.
8. Kreutz M. Technika metody introspektywnej. Prace Instytutu Psychologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. T. I. Lwów, 1935. S. 1–45.

**EXPERIMENTAL ACTIVITY OF M. KREUTZ
AT THE L'VIV-WARSAW PHILOSOPHICAL SCHOOL**

Halyna Mykhal'chyshyn

*Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska Str., 1
Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.ua*

The historical analysis of experimental activity of the psychologists of this school, in particular M. Kreutz, gives an opportunity to learn more about development of the experimental psychology in Ukraine.

Key words: Lviv-Warsaw philosophical school, experiment, experimental psychology.

Стаття надійшла до редколегії 29. 03. 2002

Прийнята до друку 10. 05. 2003